

**MMUỌ KECHAA EKPE MMADU EKEGHARIA: NNYOCHA DINTA NKE J. C.
MADUEKWE**

Nneke, Charles Azubuike PhD

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

E-mail: ezeazubuike004@gmail.com

Email:ca.nneke@unizik.edu.ng

Abstract

The study explores one of the cultures of Igbo which is will-making. The Igbo value the tradition of will-making. Notwithstanding the position of will-making and the role it plays in the Igbo tradition, often people are bent on changing the term of the will to their advantage. This is portrayed in the literary work under study in which man averts the divine will or order of event out of sheer determination and articulate strategies. The objective of this study is to cultivate the knowledge of will-making, mostly to this present generation of Igbo that are not interested or ignorance of some of their culture. It is in this regard that the study anchors on the literary work of art as its point of departure as well as a reflection of life in order to explore the thought of will-making, because it would help to give a clear vision of the Igbo worldview of will-making or inheritance for easy understanding. In a special way, it is one of the attempts to make a critical enquiry into the Igbo belief system to find out its shortcoming mostly those ones that appear to hold them captive in order to change them for better. The study is a survey on a written literature as well as on the will-making and its aversion in particular. Marxism is adopted as the literary theory for data analysis, so as to expose the political nature in the struggle between the spirit and human in the course of making the divine order of event to hold and human being's determination to change the course of the event as portrayed in the Igbo Literary work under study. The data for the study are sourced from library, finding reveals that human being averts the event of death of the two children as it is willed by the spirit out of sheer determination and proper planning. The study would be of great value to the general public, mostly those who are interested in will-making and reason some people are bent on changing the term of will.

Uji

Edemede nchocha na-eleba anya n'otu n'ime usoro obibi ndu ndi Igbo nke bu ike ekpe. Ndi Igbo maara mkpa ike ekpe di na du ha, iji belata oke mkpagbu na mmuo nwekoru nwekoru a na-ahu na mmekorita mmadu na ibe ya. N'agbanyeghi onodu na oru ike ekpe na-aru n'odinala Igbo, otutu mgbe ndi mmadu na-agba mbo ihu na ihe e kere n'ekpe adighi etu e si hazie ya. O bu onodu a ka a huru n'ekpe mmuo kere n'akwukwo agumagu iduuzi ederere Igbo edemede nchocha a gbadoro ukwu na ya, nke mere na mmadu gbara mbo hu na o keghariri ekpe mmuo kere. Ebumnuche e ji bagide edemede nchocha a bu ka e si na ya matawanye onodu na oru ike ekpe n'ala Igbo, o kachasi n'oge ugbu a ufodu ndi ntorobia n'Ala Igbo achoghikwa imata otutu ihe banyere odinala ha. N'ihie nke a ka anyi ji gbado ukwu n'agumagu di ka enyo e ji ahụ ihe na-eme ndu wee si na ya ziputa echiche banyere ike ekpe, maka na nke a ga-enye aka n'ihuta na ighota ihe na-eme na ndu ndi Igbo. N'uzo puru iche, o bu otu uzo e si eme ka ndi mmadu mepee anya ha nke oma iji mata ma e nwere mperi ha ga-ahu banyere ufodu ihe ha kwenyere na ya nke dewere ha n'onodu ura agaghi n'anya ma choo uzo a ga-esi wee gbanwee ya. Udi nchocha bu nke gbadoro ukwu n'ichoputa ihe di n'ime akwukwo, o bu nke a mere na o bu usoro sovee ka a gbasoro wee mee nchocha a. Ebe e si weta ihe achikobara wee dee edemede nchocha a bu

n'òbaakwùkwò. Atùtù agumagu e ji wee tuchaa edemede nchòcha a bụ "Atùtù keOtu," nke ọ bụ nwamadi aha ya bụ Karl Marx tụtara ya. Atùtù weputara n'ozuzuoke echiche ndorondoro di ka a huru ya n'etiti mmuò na mmadu n'agumagu ederede Igbo a. A tuchara usa e si n'òbakwùkwò na akwùkwò agumagu iduuzi ederede Igbo a nweta, nke e si na ya choputa na mmadu nwere ike isi n'igba mbò kegharia ekpe mmuò kere. Edemede a ga-abara òhanaeze na onye ọ bula nwere mmasi n'ike ekpe na usoro e si ekeghari ekpe.

Ndubata

N'ụwa ndi Afrika nke Igbo bu otu n'ime ha, e nwere otutu odinala na nkwenye putara ihe e ji wee mara ha. O bu odinala na usoro obibi ndu ndi ahụ ka ndi Igbo ji azu ma na-agbazi echiche na akparamagwa ndi mmadu n'ebemmekorita ha mmadu ibe ha di. Otu n'ime nkwenye ndi Igbo putara ihe bu na onwu abughi njedee ndu. Ndi Igbo kwenyere na mmadu bichaa ndu ya n'ụwa a nwuo, na o bighi ebe ahụ. O bu nke a mere na ha kwenyere n'ilò ụwa, nke bu na onye biri ndu ya n'ụwa nke a mechaa nwuo na o ga-aloghachi ụwa ozo. Igbazi akparamagwa ndi mmadu bu nke e si na ya akwado ha maka ibi ndu ụwa ozo. O bu echiche di otu a dubanyere ndi Igbo na nkwenye n'ilò ụwa. Nke bu na onye biara n'ụwa a nke mezuru ihe o ji maka ya bia, nwere ohere ilò ụwa ugboro asaa. N'aka nke ozo ha nkwenyere na onye biara ụwa nke emezughị ihe o ji maka ya wee bia aghaghị igbanje nke putara iloghachi azu n'ụwa ka o wee mezuo ya. O bu echiche a ka okwu Igbo bu "ogbanje" si nay a wee puta.

N'uzo puru iche, ilò ụwa na igbanje bu ga echiche metutara etu ndi mmadu si enwe mkpebi n'ala mmuò ma o bu n'ala mmadu banyere etu ha ga-esi wee bi ndu ha. O bu nke a mere na ndi Igbo ji ekwu okwu na-asi "n'ụwa m ozo." Ihe nke a putara na nkwenye ndi Igbo bu na tutu mmadu abia n'ụwa a na e nwere mkpebi, nke bu ekpe banyere obibi ndu onye ahụ. O bu ekpe ahụ e kere n'ala mmuò ka mmadu di ndu keghariri site n'igba mbò ka ihe e kere n'ekpe ahụ ghara iguzokwa. Otutu oge n'ala Igbo, ihe ndi mmadu ji agba mbò ka ha kegharia ekpe bu ka ha wee rita uru karia n'ihe e kere n'ekpe ahụ na mbu. Uru onye na-agba mbò ka ha kegharia ekpe ga-erita bu ime ka echiche ya banyere ekpe ahụ mee n'agbanyeghi ebumnuche onye kere ya bu ekpe.

N'edemede nchòcha a gbadoro ukwu n'agumagu iduuzi ederede Igbo nke J C. Maduekwe dere. O si na ya ziputa nkwenye ndi Igbo banyere ike ekpe na ihe di omimi ha maara banyere mmekorita mmadu na ibe ya. N'ebe o di ukwu, o metutara ihe ndi mmadu nwekorò onu ma o bu nke otu onye nwe, nke o bu onye ahụ ka o diri ikwu etu o chorò ka ihe ahụ wee di oge o nwuru. N'ihì na ha maara na ike ekpe di mkpa iji beleta oke mkpagbu na mmuò nwekorò nwekorò a na-ahụ na mmekorita mmadu na ibe ya.

Mmadu keghariri ekpe mmuò kere mana ahụ afoghi ya. Ndi Igbo na-ekwu n'okwu asi na akwu jere n'ikwe na ahụ anaghi afo ya. O bu nke a mere na o di mkpa na a juru ajuju ole na ole ebe a nke ga-enya aka imata ihe mere n'akwùkwò agumagu anyi si na ya horo isiokwu edemede a. Ajuju ndi ahụ gunyere: kedu onye nwere ike ikeghariri ekpe mmuò kere? Ole akamgba chere onye ahụ mere na o gara njem di etu a? Kedu ga mbò o gbara iji hu na o keghariri ekpe ahụ mmuò kere?

Ebumnuche e ji bagide edemede nchòcha a bu ka e si na ya matawanye onodu ike ekpe di ka otu n'ime odinala e ji mara ndi Igbo n'oge gboo, o kachasi n'oge ugbu a ufodu umu Igbo o kachasi ndi ntorobia n'oge a achoghizi imata otutu ihe banyere odinala ha. N'agbanyeghi onodu na oru

ike ekpe na-arụ na ndụ ndị Igbo dị ka otu n'ime ọdinala ha, ọtụtụ mgbe ndị mmadụ na-agba mbo ihu na ihe e kere n'ekpe adighikwa etu e si zube ya. Agumagụ dị ka enyo e si na ya ahụ ihe na-eme na dū na-enye aka eme ka ndị mmadụ huta ma ghotu ihe na-eme na ndụ. Ọ bụ ọnođu ihuna ihe e kere n'ekpe a eguzoghi ka a hụrụ n'akwukwo agumagụ ederede Igbo edemede nchọcha a gbadoro ukwu na ya nke korọ akukọ banyere ekpe ahụ mmuo kere nke mmadụ keghariri. Nke a mere na Maduekwe si n'akwukwo agumagụ ya ziputa ike ekpe site nkwenye n'ilo uwa.

N'akwukwo agumagụ a, odeee ziputara etu ekpe obibi uwa umuaka abuo a muru na be Ntinuru gaara isi wee mezu ma o buru na o mughi anya ka azu. Obibia umuaka abuo a na be Ntinuru si n'ume omumu, nke bu nsogbu a tughị na a mughi chere ya na nwunye ya aka mgba. Mana n'agbanyeghi ihe ahụ ha kere n'ekpe n'ala mmuo banyere obibi uwa ha, Ntinuru bu onye huru ebe umuaka abuo a si bia uwa na be ya gbara mbo hu na o keghariri ekpe ahụ. Ọ huru umuaka abuo ahụ n'uwa umu mmuo ebe ha na-eke ekpe banyere obibi uwa ha mgbe o no n'ohia nta. Nwa mbu bjara uwa na be Ntinuru bu nwaanyi nke ha bara aha bu Kanelechi, kere n'ekpe obibi uwa ya ka o no n'uwa umu mmuo na o ga-abia uwa na be Ntinuru. Ọ si na o ga-eto oso oso wee loghachi, na o bu ubochi o ga-ala be di ya ka agu ga-abia dogbuo ya. N'otu aka ahụ, Ohiakara bu nwa nke abuo ma buru nwoke a muru na be Ntinuru, n'ekpe obibi uwa o kere ka o no n'uwa umu mmuo o si na o bu ubochi o ga-ekpuchi elu ulo ya ka agwo ubi ga-abia tagbuo ya.

Ndi Igbo turu n'ilu na dinta anaghi akocha ihe o huru n'ohia nta, nke a mere na Ntinuru gbara nkiti, muru anya na-eche etu ihe ahụ ha kere n'ekpe ga-esi wee mezu. Ndi Igbo kwuru n'okwu na oke anaghi eri ihe onye mu anya. Ọ bu nke a tinyere Ntinuru n'igba mbo di ka dinta site n'iji egbe ya gbogie onwu umuaka abuo ahụ bjara uwa na be ya. Ọ bu n'ihhi mmezu ekpe ahụ gaara imezu, n'ihhi na agu na agwo ubi putara oge a turu anya ha di ka ekpe obibi uwa ha si di ka nke o bula n'ime ha gbuo n'out n'out umuaka abuo a. Nke a mere na Ntinuru ji egbe ya wee zotara onwe ya mmadụ abuo, nke putara na mmadụ keghariri ekpe mmuo kere. Edemede a ga-abara ohanaze na onye o bula nwere mmasi n'ike ekpe na usoro e si ekeghari ekpe okachasi nke mmadụ nwere nnukwu nwute na ya uru.

Atutu Nchọcha

Atutu e ji wee tuchaa edemede nchọcha a bu atutu keotu. Ọ bu atutu na-eweputa echiche otu na ndorondoro n'etiti otu di iche iche, o kachasi n'ebe o metutara ndorondoro di n'etiti ndi na-arụ na ndi nwe oru ma o bu ndi ha na-aruru oru. Dobie (2012:84)n'otu aka ahụ mere ka a mata na "Atutu keOtu", bu otu n'ime atutu e ji atucha agumagụ nke na-eme ka ndi odee na ndi oguu na-enwe mmasi n'iji ya wee na-atucha agumagụ. Ihe kachasi puta nke oma n'atutu a bu echiche na o naghi aru oru naani di ka atutu e ji atucha agumagụ kama na e ji ya akowa agumagụ ga. Ka osiladi, e wubere ya di ka echiche na-eziputa mmekorita mmadụ na ibe ya, usoro e si eweta akunuba na ndorondoro ochichi, nke ga-enye aka n'igbanwe ihu uwa a di ka nkwenye ndi wubere ya si di. Ọ bu nke a mere na ha na-ahụ ikpa oke n'usoro nweta akunuba di ka ihe na-eweta ogbaghara. Onye weputara echiche banyere atutu keotu a bu Karl Heinrich Maru.

Nwaamadị a bu oka n'iche echiche na oka n'ima amuma etu e si eweta akunuba bu onye German nke biri ndu ya n'agbata (1818-1883). Karl Marx ziputara n'akwukwo ya o koru "Echiche keGerman" n'afu 1845 na ndi na-aruputa ihe na-agbazi obodo, ewumewu na nkwenye ha. Ọ bu na ya ka o no wee kwuo na akukwala na-aga n'ihu iweputa nkwekorita di n'etiti obodo ebe ihe e ji emeputa akunuba di n'aka otu ndi mmadụ noro onwe ha na-abughi n'aka ndi ochichi. Ihe

kachasi p̄ta nke oma n'atutu ke otu a, bu ndorondoro di n'etiti otu nke nwere ike ibute ogbaghara n'etiti ndi nwe ihe e ji emeputa akunuba na ndi na-aruru ha oru, n'ihu na nke ga-eme ka ndi na-aruru oru merie ndi ha na-aruru oru. N'uzo di etu a ka ha si ewepu usoro iweta akunuba idi n'aka otu ndi mmadu nooro onwe ha, wee were ya nyefee ya n'aka ndi ochichi ka ihe niile wee na-aga nke oma. O bu n'afu 1930, oge ndi Amerika no na nsogbu banyere usoro nweta akunuba ha, ka ndi odee na ndi oka na ntucha agumagu site n'ihe na-eme n'obodo mere ka nke a p̄ta ihe. Abia n'etiti ndi na-akwado atutu ke otu a ha anaghi ekwu okwu banyere ihe nke mmuo, kama na o bu ihe ndi ahụ na-eme n'etiti mmadu na ibe ya n'uwa a na etu ihe ahụ na-eme n'uwa si emetuta ndi no na ya. Otutu oge ndorondoro na-aputa n'etiti ndi no n'isi n'uloru na ndi na-aruru oru bukwa atutu keotu na-elebanya na ya. Atutu a ga-enye aka n'iziputa ndorondoro di n'etu mmadu si achọ ikeghari ekpe ahụ mmuo kere nke si na ya onye okwu ga-ala n'onu ya n'etiti mmuo na mmadu, di ka a ga-ahụ na ntucha echiche edemede a.

Ike Ekpe

Ike ekpe bu out n'ime omenala Igbo nke bu okwu e si ya eziputa echiche banyere mkpebi mmadu mere maka etu o choro isi wee bie ndu ya, o metutakwara etu ihe onye ahụ ga-adi mgbe onye ahụ nwuru. O na-aputa ihe n'uzo abuo nke gunyere mkpebi mmadu mere banyere usoro obibi ndu ya, na nke o mere banyere akunuba ya iji kwuo onye ga-elekota ya anya ma a choro mmadu a hughi. Otutu ndi odee ekwuola ma deputa echiche ha banyere ike ekpe. Otu onye n'ime ha bu Ekwealor (2010:179) onye kowara na ike ekpe putara mmadu iji aka ya kwuputa otu o choro ka e si rie akunuba ya ma o nwuo. O mere ka a mata na o bughị naani mgbe mmadu dara n'oria ka o ji eke ekpe, maka na o nwere ndi na-eke ekpe oge ndu ka juru ha ahụ. O gara n'ihu kwuo na o bughị naani akunuba ka a na-eke n'ekpe, n'ihu na mmadu nwere ike ikwuputa etu ihe di iche iche banyere ya ga-esi aga ma a choro ya ma a hughi ya. O ji nwanyi a na-emegbu emegbu na be di ya wee maaatu na o nwere ike ike n'ekpe ya ka e bulaa ozu ya be nna ya ma o nwuo.

O bu otu echiche banyere ike ekpe ahụ ka Orji (1999:53-4) na Okonkwo (2007:121) mere ka o p̄ta ihe mgbe o si na o bu ka e mechara ncheta otu afu nwoke zuru onwe ya nwuru ka e ji ekwu ihe banyere ekpe o kere, ka onye o nyere ikike iguputa ekpe ahụ bu onye o di n'aka ji aguputara ndi ezinulo ya ihe e kere n'ekpe ahụ. O mere ka a mata na o buru ebe e deghi ekpe ahụ ede, o bu usoro odinala Igbo ka a ga-agbaso. O bu nwa nwoke mbu n'ezinulo na-erita Obi nna ya na ulo di na ngwuru nna ya ma e wepu mkpuka. O na-eritakwa ala ji na ala ede n'ekpe ahụ di ka diokpara. O gara n'ihu kwuo na umu ya ndi nwanyi agaghi erita ala n'ekpe n'ihu na a gaghi enye nwanyi a na-alu n'obodo ozu ala n'obodo nna ya, mana o buru na a na-alu ya n'obodo nna ya, o dighi onye ga-anapu ya ala nna ya kenyere ya makana o bu ala nnaochie nyere nwadiala ya. Ukaegbu (2005:163) kowara na ekpe Igbo kere umu ya na ndi ya ha no banyere ala bu na okpara ga-enwe ala niile nna ya nyere ya tinyere ala ebe nna ya ruru ulo na ala nke o dighi onye o kenyere bu ihe okpara na-erita n'ekpe ma nna ya nwuo.

Dadem (2009:227) n'aka nke ya ziputara na ike ekpe bu usoro a haziri iji mee ka akunuba mmadu gafee n'aka onye o choro di ka ntuziaka ya si wee di. O mere ka a mata na o na-eziputa etu mmadu si choro ka ihe o nwere wee di mgbe o nwuchara. O bu nke a mere na onye ahụ si n'ike ekpe na-eziputa ikike ya nke o ji ekwu onye ihe ya ga-adiri n'agbanyeghi na o nwuola. O bu echiche obi mmadu nke e si na ya egosiputa mkpebi ya banyere etu ihe o nwere ga-esi di oge o nwuru, ma buru nke o choro ka o si etu ahụ wee di. O gara n'ihu mee ka a mata na ike ekpe bu

ihazi etu onodu ihe mmadu ga-esi wee di, maka na o bu onodu ma o bu okwa ahụ ka a na-elekwasị anya oge na-eke ekpe.

Dadem (2009:228) kowara na e nwere uzọ abuo e si eke ekpe nke gunyere usoro odinala na nke ogbara ohu. Ike ekpe n'usoro odinala bu usoro okpu ndi mmadu si esi n'uzo okwu onu eme ka ndi mmadu okachasi ndi nwere ihe nketa ma o bu ihe nrita n'ekpe ahụ mara ihe bu uche ha banyere etu akunuba ya ga-esi di mgbe o nwuru. Otutu oge ihe ufodu a na-atu anya na mmadu ga-erita n'ekpe di ka odinala si ziputa ya bu nke onye na-eke ekpe na-ekwu na o gaghi adikwa etu ahụ site na mmekorita di n'etiti ya na onye o kenyere ekpe ahụ. A bịa n'ala Igbo ebe o bu diokpara na-erita Obi nna ya ma o nwuo, o bu etu ahụ o si wee kwuo ka o ga-adi n'etiti ndi ezinulo ya, makana o bu onye na-eke ekpe na-ekwu ndi nwere ihe ha ga-erita n'ekpe ahụ. N'aka nke ozo ike ekpe n'usoro ogbara ohu bu mmadu isi n'uzo ogbara ohu wee ziputa echiche obi ya banyere etu akunuba ya ga-esi di mgbe o nwuru site n'ideputa ya n'akwukwo ma o bu itinye ya n'ononyoo. Dadem (2009:228) mere ka a mata na echiche banyere ike ekpe n'uzo ogbara ohu malitere na Najirija n'afọ 1837, site nguzobe e guzobere iwu keike ekpe nke e si na ya meputa usoro e si eke ekpe na Steeti di iche iche, nke Ala Igbo bu out n'ime ha.

Odee a bu Dadem mere ka a aghota na o bughị na e dere ekpe mmadu kere n'akwukwo mere ka o buru ekpe, kama na o bu ihe na-eziputa ochicho obi mmadu ka e dere n'akwukwo. N'uzo puru iche, ike ekpe putara ihe nke ukwu n'ihu na o bu ya na-eziputa echiche ikpezu onye ahụ nwere banyere akunuba ya tutu o nwuo. Odee a gara n'ihu kwuo na etu e si eme ya n'obodo Najirija bu na o bughị naani ihe mmadu nwere nke no otu ebe ka a na-eke n'ekpe, kama na o metutara aku ya na-eme njehari.

Dadem mekwara ka a mata na onye nwere ikike ike ekpe bu onye obula ruru ogo n'afọ ma nwe ezi oguguisi n'ihu nke a o bu onye gbara afọ iri abuo na otu nwere ikike ike ekpe di ka iwu guzobere ya si di. Mana otutu Steeti na Najirija weere afọ iri na asato di ka afọ mmadu ga-etoru o wee nwe ikike ike ekpe, n'ihu na ihe ga-eme ka ekpe e kere eke kwuru ekeresi ma guzorosie ike gunyere: na o ga-abu nke onye nwe ya kwuru oge o ka no ndu. O ga-abu nke e nwere ike imeghari oge o ka no ndu. O gaghi abu ihe e mere site na mmanye ma o bu na nkukwa. O ga-enweriri ndi ga-agba akaebe nye ya. O ga-akporiri aha onye ga-erita ihe n'ekpe ahụ na aha ihe o ga-eritakwa. O bu echiche di etu a ka Ekwealor (2010:179) mere ka o puta ihe oge o si na iri ekpe ziputara etu ndi no ndu si eketa ihe onye nwuru anwu di ka onye ahụ si kee n'ekpe.

O bu otu echiche ahụ ka Ayisi, (1979:32-3) ziputara mgbe o si na ndi Ashanti nke Ghana ka e kwuru na ha nwere nnukwu nkwanye n'ebe umunne nne ha no kari umunne nna ha, makana ha na-erita ekpe na ihe nketa si na be nne ha. O gara n'ihu kwuo na ha na-esonye n'otu na nzere ma na-erita ekpe site n'aka nne na nna. Ukaegbu (2005:163) n'aka nke ya mere ka a mata na ngozi nke nwata ga-ewta n'aka nna ya ga-esiriri n'aka nna ya wee bia. Ihe ngozi ahụ putara bu ihe nrita na ihe nwata nke nwata ahụ ritara n'ekpe site n'aka nna ya.

N'oge ugbo a, site na nsogbu na-aputa n'ebe ala di, ihe a na-eme ugbo a bu na nna na-eke ekpe banyere ala ma kwuo nke onye ga-erita n'ekpe ahụ oge o ka di ndu. Ihe nke a putara bu na ihe nna ha enyeghi onye o bu ala n'ime ha aghoola nke okpara, mana o gaghi eresi onye ezi ala ahụ n'ebughi uzọ mee ka umunne ya mara. Umunwoke na-erita ihe ngo n'aka nne na nna ha di ka ihe e ji agba ha ume n'ezie omume ha mere kari umu ha ndi nwanyi, n'ihu na ufodu ihe a na-erita

n'ekpe na ihe ngo anaghị eme njegha. Echiche a si na nkwenye ndị Igbo na nwanyị na-esi ọ bu onye mụrụ ruo na ọ bu onye na-alu.

E nwere otutu uru ike ekpe bara na ndu mmadu. Dadem (2009:232-3) ziputara uru ike ekpe bara nke gunyere: na ọ na-eme ka mmadu kechaa ekpe tutu ọ nwuo. Ọ na-enye aka n'ime ka onye ahụ ghara ichowa onye ga-elekota akunuba ya anya. Ọ bu uzọ e si enye ndi e keere ekpe ikike banyere ebe ihe nrita ha jedebere. Ọ bu mmadu ime mkpebi banyere onye ga-elekota umu ya anya ma ọ chọọ. Ọ na-enye onye ahụ ohere iji obi ocha kwuo etu ihe ya ga-esi di n'enweghi mmanye ọ bula. Ọ na-eme ka a ghara igbu oge n'ime ihe banyere akunuba onye kere ekpe, ma na-enyekwa obi ofufo. N'aka nke ozo e nwekwara oghom si n'ike ekpe aputa. Ihe banyere oghom na-aputa n'ike ekpe ka Dadem (2009:233) kowaputara oge ọ si na ike ekpe nwere ike ibute oghom, n'ih na ọ bughị odinala e ji mara obodo ma ọ bu ezinulo onye nwuru anwu. Ike ekpe na-eweta nkewa n'ih na ọ bu otu mmadu ka ọ na-ekwu okwu ya. Ọ na-ewepu ihe ewepu n'aka ndi nwe ya kamaima ka ọ buru nke ndi ezinulo ya. Ike ekpe n'uzo ogbara ohuu otutu oge na-adi oke onu, n'ih na ọ bu okaiwu ga-eme ya. Mperi ọ bula a huru n'akwukwo e deputara ekpe ga-eme ka ọ ghara idi ire, okachasi mgbe onye nwe ya ebinyeghi ya aka. Nke metutara ufodu ndi Igbo n'oge ugbu a ndi dabere n'ebe ekpe e derede di nke ukwu

Ọ bu onodu iri mperi a mere na otutu mgbe ndi mmadu na-eme ihe di iche iche iji gbanwee ekpe ahụ e kere, okachasi n'ebe o metutara ekpe e kere n'usoro odinala oge ọ di ka uche ndi mmadu ọ puola n'ih e kere n'ekpe ahụ. Mgbe ufodu ndi mmadu na-achọ ka ha gbanwee ihe e kere n'ekpe n'ubochi mbu, ka ha wee rita ihe kariya ihe n'ekpe ahụ. Ọ bu nke a na-eme ka onye ekpe ahụ gaara ma ọ bu onye no n'eziokwu banyere ihe e kere n'ekpe ahụ gbaa mbọ igosiputa na ọ bu ihe ekpe e kere kwuru ga-eguzo.

Otu n'ime atutu mmalite mmonwu e nwere n'agumagu odinala Igbo na-ekwu na ọ bu site n'ime ka mmuo onye nwuru anwu puta kwukwaa ihe o kere n'ekpe banyere ebe oke ala di ka mmonwu si puta. Nwadike (2003:53) ziputara echiche a oge ọ si na akuko etu mmonwu si malite n'ala Igbo juru eju na nkokirikọ na aguguala. Ọ si na mmonwu abughi obia n'ala Igbo n'agbanyeghi otutu akuko banyere mmalite ya. Otu n'ime akuko banyere mmalite mmonwu bu nke gbadoro ukwu n'ike ekpe ala. Ọ bu ndi Igboukwu na-ako akuko a iji gosi na ọ bu n'obodo ha ka etimmmonwu si malite. N'akuko ahụ o ziputara etu nwata nwoke si were mmonwu zota ala umunna ya choro inara ya site n'iji ejiji nna ha nwuru anwu wee meeghaa umunna ya anya n'udi na ọ bu nna ha nwuru anwu putara ikpeziri ha oke ala ahụ. N'ih na ọ gara n'ohia ebe ala ahụ umunna ya choro inara ya di ma were olu di ebube kwuo ebe oke ala ahụ di.

Ka o siladi, n'agbanyeghi na ihe niile ndi odee a derela banyere ike ekpe na iri ekpe n'elu ebe a, dichacha n'udi ha, mana enweghi nke ọ bula n'ime ha a ga-eji wee nochite anya edemede nchocha a na-ekwu na mmadu keghariri ekpe mmuo kere di ka e ziputara ya n'akwukwo agumagu iduuzi nke edemede a gbakwasara ukwu. Ọ bu nke a ka o ji di mkpa na e nyere edemede nchocha a ohere n'etiti edemede nchocha ndi ozo, maka na ọ ga-abu ihe mmepe anya nyere ndi mmadu ga-esi na ya mata na site n'igba mbo, mmadu nwere ike ikeghari ekpe mmuo kere. Ndi Igbo na-ekwu na onye kwe chi ya ekwe maka na oke anaghi eri ihe onye mu anya.

Mmuo Kechaa Ekpe Mmadu Ekegharia Ya

Otu ihe na-eme n'ua bu ihe a no n'ala mmuo wee kee ekpe banyere ha, mana o di n'aka mmadu ikwu etu o choro ka ihe uwa diri ya. Mmuo kere ekpe banyere etu ndu Kanelechi na Ohiakara bu umuaka abuo bjara uwa na be Ntinuru ga-esi wee di. Ekpe a na-ekwu okwu ya n'ebe a putara nkwa ma o bu mkpebi e mere n'ua mmuo bayere etu ha ga-esi wee bie ndu tutu ha bia n'ua a. Kanelechi bu nwa mbu ma buru ada Ntinuru ka e mere ka anyi mata na o kere n'ekpe obibi uwa na o bu ubochi o ga-ala be di ya ka o ga-anwu. N'ekpe ahụ o kere banyere ndu na onwu ya ka o ziputara na o bu agu ga-atagbu ya n'uzo oge o na-ala be di ya. Maduekwe (1984: 90-1) kowara na Kanelechi kere ekpe obibi uwa ya si:

E-hee, aga m eje n'ulo nwoke ahụ a na-akpo Ntinuru, na-abia n'ohia mgbe dum were egbe na-agbachicha anyi nti aga m eje n'ulo ya. O buru na mu eruo, aga m agba mboto oso oso luo di, ubochi m ga-ala na be di m agu ga-aputa n'uzo tagbuo m, anwu m lotakwa.

N'otu aka ahụ ekpe e kere na mmuo banyere ndu na onwu nwa nwoke a muru na be Ntinuru bu Ohiakara. N'ekpe ahụ o kere ka o no wee kpebie na ubochi o ga-anwu, nke o mere ka a mata na o bu ubochi o ga-ekpuchi elu ulo ya ka agwo ubi ga-abia tagbuo ya. Maduekwe (1984:91) gbara echiche banyere ekpe a Ohiakara kere n'anwu mgbe o kowara na Ohiakara kere ekpe obibi uwa ya si:

Aga m eje! Aga m eje! Aga m eje! N'ulo Ntinuru ahụ na-agba anu n'ohia ebe a ubochi dum. Aga m eje n'ulo ya. Aga m eto oso oso wuo ulo. Ubochi m ga-ekpuchi elu ulo m agwo ubi ga-esi n'elu ulo m ahụ maputa bia taa m, anwu m lotakwa.

O bu n'ime umuaka ahụ dinta huru n'ohia nta ka mmadu abuo kere ekpe a huru n'elu ebe a si puta. Nke a na-eziputa na mmuo na-eso n'ike ekpe banyere usoro obibi ndu na onwu otu n'ime ha na-adi otutu. Site n'udi ekpe obibi uwa a huru n'ebe Kanelechi na Ohiakara no, Maduekwe (1984:90-1) ziputara na o bu ha ji aka ha wee horo ebe ha ga-abia uwa ma o bu alo uwa. Echiche a putara ihe n'okwu Achebe (1986:29-30) oge o si na a bia n'ike ekpe obibi uwa, na a choputara na ndi Igbo ji aka ha ahoro ebe ha ga-abia ma o bu alo uwa, nke di iche n'ebe ndi ocha no. O bu nke a mere ha ji ekwu okwu na-asi, "n'ua m ozoo aga m abu onye obodo di etu a di etu a."

Omume na Echiche Kanelechi na Ohiakara Di Ka Ekpe Ha Kere Si Di

Kanelechi bu onye a maara na o nwere ekpe o kere banyere ndu ya di ka nkwenye ndi Igbo banyere ogbanje si di. E nwere omume na echiche di iche iche o na-eme ma na-echekwa, nke ziputara na o bu ekpe ahụ o kere na-agbazi usoro obibi ndu ya n'ezie. Anyi ga-amatakwa na omume onye o bula a si na o bu ogbanje bu nke si n'ekpe obibi uwa ya. O bu ekpe ahụ o kere banyere obibi uwa a, bukwa nke ahụ e tinyere ha n'iyi uwa. Ekpe ma o bu iyi uwa a gunyere ihe niile gbasara etu ha ga-esi bichaa ndu n'ua ma lakwaa n'ala umu mmuo, ka ha mezuru ihe ahụ ha kere n'ekpe obibi uwa ha. Maduekwe (1984:59) ziputara echiche a nke mere o ji kwuo, "onye ga-aputa uwa na-agba mboto ka ya metazue ihe ga-adi ndi niile maara ya mma otu ahụ, a kpo ya nwa bjara uwa ibi ebi." O gara n'ihu mee ka a mata na nwata iga njem ogbanje ugboro ugboro, ga-eme ka o hukwa otutu ihe, matakwa otutu ihe di ka okenye. O bu onodu di otu a ka omume onye ahụ si ama mma.

Ohiakara n'aka nke ya nwere omume na echiche di ka nwa ogbanje nke o si n'ekpe obibi uwa o kere. Di ka e kwurula na mbu na o bu ekpe obibi uwa a na-agbazi usoro obibi ndu onye ahụ. Maduekwe (1984:32), kowaputara omume na echiche Ohiakara, nke o kwuru na o yiri onye no

n'ọnọdụ mwute n'ihị ekpe obibi ụwa ya. Na Ọhiakara nọzị ka nwa e dunyere gaa guta oku, nke ruru ebe ahụ wee hụ ihe dị ya mma o wee dị ya ka ọ nọrọzie alakwa ala. Ọ bụ n'ụdị ọnọdụ a ka ụfọdụ ndị ogbanje ji enwe ntughari obi n'ekpe obibi ụwa ha nke ga-eme ka ha kwuo ebe ha liri iyi ụwa ha iji kewaputa ha n'otu ogbanje ahụ. Nke a ga-eme ka ọ nọrọ ndụ gawa na-enweghikwa nsogbu nke ga-esi n'ekpe obibi ụwa ahụ.

Maduekwe mere ka a mata na 'Kanelechi na-akoro ya akuko ifo ahụ na-ekwu maka ihe a hụrụ n'agụ, nke na-echetara ya ebe ya onwe ya si bịa na ebe ọ ga-alaghachikwa. Nke a na-echetara ya ubochi ikpeazu ya na etu ọ ga-esi ala di ka nwa ahụ e wetara n'agụ si laa.' Okwu a o kwuru ziputara na ndi ogbanje na-ahụ onwu ha. Otutu oge ha na-ekwuputa ya n'onwe ha. Maduekwe (1984:76) ziputara na otu ihe Ọhiakara mere n'izu ahụ oru ulo ya na-eru bu na ọ gara ahia, zuru ihe ekike umuokorobia ohu ufo dowe. O mekwara ka ndi enyi ya niile no na mba ozo mara na ya ga-ewu ulo ubochi ahụ a kara ya. Ọ hukwara na ọ dighi onye ọ bula ha abuo di n'iro n'obodo ha. Ọ di ndi ufo ha na ya na-akpari uka, ọ malite juwa ha ihe ga-eme ma ọ buru na o nwee ka ya si jewe ihe gharakwa ilota. Omume a Ọhiakara mere n'ebe a ziputara aghugho ahụ a na-ahụ na ndu ndi ogbanje, nke ha ji eme ka ndi ha na ha no ghara imata uche ha.

N'otu aka ahụ, Maduekwe (1984:40), gara n'ihu gbaa omume ogbanje di na ndu Ọhiakara n'anwu, nke mere na ọ dighi aga n'ebe Kanelechi no n'akwa oria mgbe dum. N'ihị na ihe nwere ike iweta onwu na-echetara ya ekpe obibi ụwa ya, nke a mere na ọ na-akara ya mma iba ebe ahụ mgbe nne ya ma ọ bu nna ya no nso n'akwa oria ahụ. N'agbanyeghi na ha abughikwa obere nwa oge ahụ, omume a Ọhiakara mere, bu udi a na-ahụ n'ala Igbo n'etiti umu ejima. Nke mere na otu n'ime ha daa n'oria, anaghi ekwe ka nke ozo gaa ebe ahụ nso, n'ihị na ha kwenyere na nke ozo ibia nso ebe ahụ ga-eme ka ihe na-aria nwanne ya riawa ya. Ọ bu nke a mere n'otu n'ime ha nwuo a naghị ekwe ka nke ozo mara. A na-gbakwa mbu hu na e kewaputara nke di ndu na mmekorita nwanne ya nke nwuru anwu.

Di ka Ọhiakara si wee mee, ọ di otutu n'ime ndi ogbanje maara na ha ga-anwu, di ka ekpe obibi ụwa ha si di. Maduekwe (1984:80-1) mere ka a mata omume aghugho niile Ọhiakara mere iji hu na ọ gbasoro ekpe obibi ụwa ya. Ọ bu nke a mere o ji kwuo na ọ bu ya ga-ekpuru onwe ya elu ulo ya. Ma gaa n'ihu gwa nna ya na mmuo maara agba egwu adighi ariọ oru onye ga-ekiri ya. Ọ rioro nna ya ka ọ ghara iwedewe egbe ya nso n'ebe ulo ya di, ka egbe ahụ ghara itunyere ya oku n'ulo. Ihe ozo ọ gwara nna ya bu na egbe ahụ na-atuzi ya egwu. Ọ gara n'ihu, gwa nna ya ka ọ ghara ikpo ndi ga-enyere ha aka n'oru ulo ahụ. Nke ozo bu na ọ roro nro nke ọ koroo nna ya banyere etu Okwu bu nkita nta nna ya, si taa ya aru n'aka ekpe, n'ihị nke a ọ gwara nna ya ka nkita ahụ ghara ibia nso n'ebe ahụ ha na-aru ulo.

Site n'okwu ndi a, anyi ga-aghota na ọ bu uzo ekpe obibi ụwa ya ga-esi bia na mmezu, mere o ji eme udi omume aghugho ndi a o mere. Ka o saladị, a ga-aghota na ọ bu ekpe obibi ụwa a bu ya na-agbazi omume, echiche, akparamagwa na ndu onye ogbanje. Ọ bu ya mere na otutu oge, ogbanje nke ekpe obibi ụwa ya gbasiri mborogwu ike daa n'oria, a kpo dibia ukwu kpo nke nta oria ahụ agaghi ekwe ngwota, n'ihị na onye ahụ ekpebiela na ọ ga-anwu. Achebe (1986:29-30) mere ka echiche a puta ihe oge ọ kowara na ọ bu ekpe obibi ụwa a ndi otu ogbanje na-enwe n'etiti onwe ha, mere na mgbe otu onye n'ime ha nupuru isi n'ekpe ahụ ndi otu ya abia ikporo ya site n'ime ka ọ riawa oria ma ọ bu mee ka ajo chi dakwasa ya. N'ọnọdụ di etu a, ka e ji eje n'afa iji choputa uzo a ga-esi wee kewaputa onye ahụ n'ekpe obibi ụwa ahụ ya na ndi otu ogbanje ya

kere. Omume dị etu a na-etinye ndị nne na nna onye dị otu a n'ogbaghara, nke ọ bụ na tupu ha si na ya pụta nkụ dị n'ohia agwụ.

Mmadu na Mbọ Ya n'Ikeghari Ekpe Mmuo Kere

Mmadu ikeghari ekpe mmuo kere abughi ihe di ofere. E nwere otutu mbọ ndi mutara umuaka kere ekpe banyere obibi uwa ha na-agba iji gbochie onwu ndi di etu a. O bu ya mere na otutu oge ndi nwe nwa di otu a na-agakwuru dibia afa iji mata uche ha. A na-agba mbọ hu na a kporo dibia nke puru ikewaputa nwa bu ogbanje n'otu ya. O bu ya ga-eme ka onye ahụ ghara iloghachikwa n'ala umu mmuo, bu ebe o si wee bia n'uwa a di ka ekpe obibi uwa ya si di.

Akwukwo agumagu ederede Igbo isiokwu edemede a gbadoro ukwu, ziputara mbọ di iche iche Ntinuru gbara n'uzo di iche iche, iji gbochie onwu umuaka abuo a ndi a choputara na ha kere ekpe banyere ndu na onwu ha di ka ogbanje. O bu mbọ niile Ntinuru gbara n'uzo o bula iji gbochie onwu umuaka abuo ahụ biara uwa na be ya, ka echiche mmadu ikeghari ekpe mmuo kere si puta. Ntinuru, di ka otu onye n'ime otu ato ahụ na-ahụ uzo gunyere; diochi, dibia na dinta, ahulari umuaka abuo a biara uwa na be ya nakwa ihe ha kere n'ekpe obibi uwa ha. N'uzo puru iche ume omumu bu otu n'ime nsogbu chere ya akamgba, nke mere na nwunye ya anaghi ekwe obi eru ya ala. O bu onodu di otu a ka Ntinuru no na ya nke mere na o choro enyemaka nwa dibia ha wee gbalia ike ha iji gbochie onwu umuaka abuo ahụ bu Kanelechi na Ohiakara.

Maduekwe (1984:6,42-3,45 na 56) ziputara mbọ niile Ntinuru gbara iji gbochie onwu umuaka abuo a nke o si na di ka dinta o na-achozu agu ma o bu okpu ka o were otu onu egbe gbapia ya isi na-enyeghi ya ohere ka o biawa ugu, n'ih ihe mgbawa obi si n'agu nke o na-atu anya ya. Agwo bukwa udi anu ohia ozu di aghughu nke so n'ih na-echere ya aka mgba, nke a mere na Ntinuru na-atogbokwa eriri n'ote anya na-atu ya egbe, na-anwa igbata ya. N'otu aka ahụ, o kweghi na o ga-egosi Ohiakara ebe o ga-ewu ulu, n'ih na o maara ihe ga-esi na ya puta. Maka na o bu isi jere koro ebụ na-achọ ka o gbaa ya. O bu nke a mere na ara gaara igba ya ubochi ahụ akpi gbara Ohiakara n'ugbo, mgbe o huru ka a kwu ya n'azu alota. Ntinuru ejighikwa ihe ndi mmadu na-ekwu ma o bu mmekpahu nwunye ya na-enye ya kporo ihe, n'ih na o bu ya bu onye nwe ulu maara ebe o si ehi mmiri.

Mgbe ndi ahia jewechara, Ntinuru kporo nkita nta ya bu Okwu gawa nta n'agbata ebe ada ya nwanyi ga-alakwuru di ya ga-esi ala ma o zuchaa ahia Nkwu Ukwu. Omume a Ntinuru mere n'ebe a, bu udi ahụ ndi Igbo ji kwuo si; "Onye ume nwa na-eme na-abu nwa ya na-arahu ura o gaa na-aboghe ya anya," n'ih na o maghi ma ya bu ngwere o mewela isi ka o si agho agwo. O bu nke a mere na Maduekwe (1984:74-5 na 82), kwara na Ntinuru gbara otutu mbọ ma muru na-eche nche n'oge ahụ iwu ulu Ohiakara kpu oku n'onu. O tinyewara aka n'ichu ihe na-akpu akpu, ma na-esi n'elu atudara nkita nta ya bu Okwu ihe yiri agwo ma mee ka o bagide ya. O gara n'ihu kwuo na Ntinuru na-eche nwa ya nche ka o mara ubochi o zubere ikpuchi elu ulu ahụ, nke a mere na o gara n'akuku ohia di ebe ulu ahụ kwu, zoo egbe ya n'okpuru akwukwo kporo nkụ. Di ka Ntinuru si were egbe ya gbochie onwu umuaka abuo a. Ndi nne na nna mutara umu ogbanje n'aka nke ozu, na-achụ aja ukwu na nke nta iji gbochie onwu ha. Akoma (2003) ziputara echiche a ka o kwuru si; E nyewo umu ebiri oke
E meerela umuaka saraka
ihe ndi a bu ka o si choo.

Nke a ziputara na imere umuaka ogbanje saraka bukwa otu uzọ e si egbochie onwu ha. Maduekwe (1984:38-9) ziputakwara na ibo iyi uwa onye ogbanje bukwa uzọ e si egbochi onwu ya. Nke a mere na nwanyi dibia ahụ kporo umu okorobia ndi so ya gaa boọ iyi uwa Kanelechi, nke o chilitere mkpuru udara ato nokoro onu n'otu ebe nakwa ihe yiri ngwugwu e kere eke, nke o gwara ha na o bu ha na-eme ka ahụ onwunwu ahụ na-anwu Kanelechi ghara ikwe ngwota. Maduekwe (1984:38), ziputara na o bu n'akuku mmiri ka Kanelechi liri iyi uwa ya. O si, "Nwanyi ahụ wee dorọ ya obu aka ya lelee, wee si na o bu ogbanje, na o bu n'akuku mmiri ka o liri iyi uwa ya, na o bu ndi otu ya na-abia ikporo ya." O bu nke a mere na ubochi ada Ntinuru bu Kanelechi na-ala be di ya, o kporo nkita nta ya bu Okwu gaa noro n'ohia di n'akuku uzọ ebe ada ya ga-esi wee gafee. Nke a mere na oge agu gbaputara ka o tagbuo Kanelechi, a nuru uda egbe o buru nke Ntinuru ji wee gbagbuo agu bjara itagbu ada ya. Maduekwe (1984:56-58) mere ka echiche a puta ihe mgbe o si:

Egwu wee zuturu na-abi a. Ikuku na-ekusa onye oma na-ekusa onye ojoo. Ehihie na-agafe, anyasi na-ejikere ibata. Uwa di na njikere maka onwu ndi no n'owa, na omumu ndi ga-abi akwa uwa. Eye, agbogho na-agafe n'iza agbara nwanyi. "Nwa nwanyi na-azonye ukwu n'ibu 'nne nwanyi'. E si n'onodu a ga-aju 'onye muru? Na-azonye ukwu n'okwa a ga-aju 'onye na-ala ya?' A na-eche maka echi, obibi uwa na-eche maka ugbo a. Dinta na-asu egbe, Okwu na-agbaghari n'ohia na-achoghari anu ohia; agu na-awaghari n'uzo mmiri na-achota mmadu. Egwu na-ada, na-abia!

Kanelechi na ndi duru ya aloa na-erute ulo di ya nso, anya nwanyi na-ala di wee kesa ulo di ya o na-ala, ebe niile wee dawa gharaghara. O dighi onye maara na Ntinuru no nso ebe ahụ. O buladi Okwu agbaputaghi n'uzo wee gbaara ndi mmadu ama na Ogbuagu no nta n'ebe ahụ. I mata na nna nwanyi na-ala ulo di ya no nso ebe ahụ bu mgbe ndi ahụ sururu egwu ha na-erute ama nwoke a n-edulatara nwunye ya, leekwo otu agu ka o na-ekwota oso. Ihu bu ya naani iwe iwe.

Tutu onye o bula agbalaga, oke mkpu dara ebe ahụ. O dighi onye maara ihe ya na-etiziri mkpu: o bu n'ihu agu ya huru, ka o bu n'ihu uda egbe dachiri onye o bula nti? Ike oso wee gwu ukwu o bula. Anya oso onye o bula weliri elu bu i hu Okwu ka o no n'ihu agu. Ha abuo na-anwari. Ha, abuo n'ogu; Ntinuru wee gbara oso ruo ha ahụ, miri mma di n'isi egbe ya sugbuo agu ahụ, o nwuo.

N'otu aka ahụ n'ubochi diokpara ya bu Ohiakara na-ekpuchi elu ulo ya o ji kwa egbe ya gbara agwo ubi bjara itagbu diokpara ya togbo n'ala. Maduekwe (1984:84-85) si na mkparitauka na omume Ohiakara mere ebe a gbaa n'anwu mbo o na-agba imejuputa ekpe ahụ o kere:

Evota: Ohiakara, chetakwo na dibia adighi agwo onwe ya; ya bu ka i gaa zuru ike, Lewe anyi anya. O di ebe i huru anyi si na-achọ i ruhie oru otu i chorọ ya, i tuziere anyi gwa anyi otu o ga-aka gi mma ka anyi rua ya.

Okoro: Baa! Bjarị nwatakiri a, o bu ginị na-akpali gi isi elu? O bukwa ulo anyi kpuwerela tutu a mua gi ka i putara i tuziri anyi otu ihe di na ya si aga Nokeje ka anyi rua oru na oge na-aga aga!

Ohiakara: Ihe nke a unu na-eme bukwanu omume o kpo onye kpo ya. Olee otu onye m kpetara oru ga-esi biakwa tuwara m otu m ga-esi rua oru m zuwere iru n'ulo m?

Mgbe ọ na-ekwucha nke a, o kwe aka n'elu obe choọ i magoro elu ọlọ ahụ. Ndị b́jara ya ọrụ wee dode chaa ya n'aka ya abụọ. Ma Ọh́iakara ńrụ ụnụ ka dimkpa wee zọta onwe ya otu mgbe, wụkwasi ụkwụ ya abụọ n'elu obe ahụ. Mgbe Okoro na Evota na-agbata ka ha dotuo ya n'elu obe ahụ, leekwa otu agwọ ojii ka o siri n'elu ọlọ ahụ maputa, egbe wee si n'azu ndi ahụ kwuo: gbawararam! Gbachalie agwọ ahụ elu, tụtụ ya n'akukụ ọzọ.

Mgbe agwọ dara, na-akpughari ka ọ kpuru gawakwa ebe Ọh́iakara gbagara ka ọ ńrụ ụda egbe, Okwu ab́jala agwọ ahụ ọgụ n'ahụ. Ebe niile wee dawa ghara ghara. Okoro na Evota n'oso n'ihí na ha amaghí kwa ihe na-eme eme. Ọh́iakara dara n'ala bewe akwa. Naaní Nt́nuru jiri oso gbakwuru Okwu na ajọ agwọ ahụ ebe ha na-alu ọgụ wee miri mma o tu n'ukwu, gbuo agwọ ojii ahụ n'uju isi ya. Agwọ wee daa n'otu akukụ, t́a akpí onwu, nwu.

Etu a ka dinta si merie onwunwa si n'ebe agu na agwọ ubi di, di ka ekpe obibi uwa mmadu abụọ si di. N'agbanyeghi na obi adighi umuaka abụọ a mma oge nna ha gburu nke ọ b́la n'ime anu ohia abụọ ahụ bu agu na agwọ ubi ahụ e ziputara n'ekpe obibi uwa ha. Nt́nuru amarala na ihe chere ya akamgba na ndu umuaka abụọ a abila na njedebe, n'ihí na o keghariela ekpe ahụ mmuọ kere iji zotara onwe ya umuaka abụọ a.

Mmechi

E si n'edemede nchoputa a wee toghée ngwugwu banyere ekpe obibi uwa umuaka abụọ b́jara a muru na be Nt́nuru kere n'ala umu mmuọ. Di ka ndi a maara na ha bu ogbanje, ekpe obibi uwa ha a gaara imezu ma ọ buru na Nt́nuru amughí anya ka azu. Ọ bu nke a mere na n'agbanyeghi nzube ahụ ha zubere imejuputa ihe ha kere n'ekpe obibi uwa ha, ka ha wee loghachi n'ala umu mmuọ ebe ha si b́a site n'inwu onwu erughi eru. Nzube ahụ ha zubere wee buru nke kpuru afo n'ala, n'ihí agbambọ nna ha bu Nt́nuru onye ji egbe nta ya zotara onwe ya umuaka abụọ a. Otu ihe anyi kwesiri imata bu na umuaka abụọ a bu Kanelechi na Ọh́iakara b́jara uwa na be Nt́nuru gbadosiri mgborogwu ike n'ihé ha kere n'ekpe obibi uwa ha, ka ha no n'ala umu mmuọ. Nke mere na odighi onye n'ime ha obi di mma ka nna ha bu Nt́nuru buuru odachi nyere izuzu ahụ ha zuru. Ọ bu onodu a mere na mmadu keghariri ekpe ahụ mmuọ kere. Atutu Keotu ziputara onwe ya n'echiche ndorondoro di n'etiti mmuọ na mmadu banyere ndu mmadu abụọ a bu Kanelechi na Ọh́iakara. Ọ bu nke a mere na Nt́nuru wetara mmeri site n'igba mbọ wee gbochie onwu umuaka abụọ a. O wee di mkpa na e si n'edemede a mee ka ndi Igbo lebagharia anya n'ufodu nkwenye ha, iji mata ebe ha na-eri mmeri. N'ihí na ọ ga-eme ka mata mgbe ha dara mba site n'adighi ike nke mmuọ na anuahụ, nke ga-eme ka ha ghara ikwenye n'ike obi Ékè nyere mmadu. Ọ bu ike obi a ka Nt́nuru mere ka ọ puta ihe n'edemede a, nke a ziputara nkwenye ndi Igbo na onye kwe chi ya ekwe.

Edensibja

- Achebe, C. (1986). *The world of Ogbanje*. Fourth Dimension.
- Akoma, E. (2003). "Ogbanje" Na Ekechukwu, R.M. (ed). *Akpa uche*. University Press.
- Amadi, E. (1993). *The concubine*. Heinmann.
- Ayisi, E. O. (1979). *An introduction to the study of african culture*. Heinemann.
- Dadem, Y. Y. D. (2009). *Property law practice in nigeria*. Jos University Press.
- Dobie, A. B. (2012). *Theory into practice: an introduction to literary criticism*. Wadsworth.
- Ekwealor, C. C. (2010). *Omenala na ewumewu ndi igbo*. Africana First Publishers.
- Emenanjo, E. (1987). *Igbo maka junjo sekondiri 2*. Unviersity Press.
- Maduekwe, J. C (1984). *Dinta*. Oxford University Press.
- Nwadike, I.U. (2003). *Agumagu Odinala igbo*. Africana First.
- Okonkwo, A. N. (2007). *Nri kingdom igbo a lost jewish race*. Intraprints.
- Orji, M. O. (1999). *The history & culture of the igbo people before the advent of the white man*. Jet Publishers.
- Ukaegbu, F. N. (2005). *The igbos: the afrikan root of nations*. Heinemann